

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2021.54.093>

УДК [330.837:316.077.3]:[330.34+3.075.5]

JEL: D60, I31, N10, P50

Небрат В.В., доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-3181>
e-mail: Nebrat@nas.gov.ua

ІНСТИТУЦІЙНІ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ДОБРОБУТ¹

Актуальними науковими проблемами є характеристика різних моделей суспільного порядку в контексті дивергенції економічного розвитку; поглиблення розуміння суспільного добробуту як міри задоволення потреб і результату державної політики; оцінка пізнавального та практичного потенціалу сучасних концепцій історико-інституційного пояснення диференціації світового господарства для оптимізації регуляторних заходів економічної політики в Україні.

Метою цієї статті є визначення особливостей взаємозв'язку характеру інститутів, зокрема інституційних моделей суспільного порядку, з економічним розвитком та суспільним добробутом. Методологія дослідження об'єднує інструментарій еволюційної економічної теорії, компаративного аналізу та інституційної історії. Теоретичною основою слугує ідея Д. Норта про типи інституційних моделей суспільного порядку.

Попри історико-національні особливості формування та функціонування різних економічних систем, їхня успішність та неуспішність може бути пояснена на основі типологізація мо-

¹ Публікація здійснюється за матеріалами виконання НДР «Еволюція парадигми та доктрин економічної взаємодії держави та ринку» № ДР 0119У103623 у ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

делей Норта. Модель відкритого доступу є більш сприятливою для економічного зростання та суспільного добробуту. Забезпечення інституційних умов реалізації прав людини, економічної свободи та правового захисту сприяє вищим результатам. Натомість модель обмеженого доступу характеризується повільним зростанням економіки та вразливістю до викликів; низьким рівнем соціальної консолідації та економічного солідаризму; домінуванням ієрархічних зв'язків і незахищеністю прав власності.

Встановлено, що інституційні зміни, спрямовані на зростання суспільного добробуту, мають забезпечувати трансформацію економічної моделі у напрямі збільшення доступності ресурсів і можливостей, заміщення екстрактивних відносин і вертикальних зв'язків партнерськими відносинами і горизонтальними зв'язками. Аналіз та оцінка економічної політики є важливою складовою успішних інституційних перетворень.

Ключові слова: інституційна модель суспільного порядку, економічний розвиток, суспільний добробут, аналіз політики.

Nebrat V.

INSTITUTIONAL MODELS OF PUBLIC ORDER AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND NATIONAL WELFARE

The relevant scientific problems include characterizing different models of public order in the context of divergence of economic development; deepening the understanding of public welfare as a measure to meet the needs and results of public policy; assessment of the cognitive and practical potential of modern concepts of historical and institutional explanation of the differentiation of the world economy for the optimization of regulatory measures of economic policy in Ukraine.

The purpose of this article is to determine the features of the relationship between the nature of institutions, in particular institutional models of public order, on the one hand, and economic development and social welfare on the other. The research methodology combines the tools of evolutionary economic theory, comparative analysis and institutional history. The theoretical basis is the idea of D. North on the types of institutional models of public order.

Despite the historical and national features of the formation and functioning of different economic systems, their success and failure can be explained on the basis of typology of North's models. The open access model is more conducive to economic growth and social welfare. Ensuring the institutional conditions for the realization of human rights, economic freedom and legal protection contributes to higher results. Instead, the restricted access model is characterized by slow economic growth and vulnerability to challenges, low level of social consolidation and economic solidarity, dominance of hierarchical ties and insecurity of property rights.

It has been proven that institutional changes aimed at increasing public welfare should ensure the transformation of the economic model towards greater availability of resources and opportunities, replacing extractive relations and vertical relations with partnerships and horizontal relations. Economic policy analysis and evaluation is an important component of successful institutional transformations.

Keywords: *institutional model of public order, economic development, national welfare, policy analysis.*

Упродовж тридцяти років державної Незалежності Україна перебуває в стані трансформації суспільних інститутів та пошуку власної моделі економічного розвитку, яка поєднала б можливе з бажаним. При цьому визначені пріоритети перетворень, як-от: створення конкурентно-ринкового середовища, відродження приватного підприємництва, зміцнення конкурентоспроможності економіки, її соціалізація, інноваційність та екологізація виробництва є різнопорядковими і різноспрямованими. Спроби застосування певних сценаріїв і рецептів трансформації, запозичення зарубіжних практик і досвіду також виявилися доволі суперечливими і фрагментарними. Пройдений українським суспільством за пострадянський період шлях засвідчує, що найважливішими з усіх є перетворення в системі регуляторів соціальних відносин – сукупності формальних і неформальних інститутів. Саме вони визначають спрямованість і траєкторію змін, а також швидкість руху за цією траєкторією.

Питання впливу якості інститутів на економічне зростання та суспільний добробут, урізноманітнення механізмів координації та мотивації економічної діяльності та форм забезпечення прийнятних для даного суспільства життєвих стандартів за сучасних умов актуалізується для всіх країн. Теоретичне пояснен-

ня історичного досвіду міжкраїнної диференціації соціально-економічного розвитку є ключем для розроблення ефективної державної політики. Тож концептуальне переосмислення взаємозалежності економічних і соціальних чинників суспільного добробуту з позицій інституційної динаміки та характеру інституційного середовища становить важливе й актуальне наукове завдання.

Аналіз літератури. Проблематика співвідношення державних і ринкових регуляторів господарської взаємодії [1], соціальних та економічних пріоритетів у політиці держави [2; 3], соціалізації економіки як руху в напрямі забезпечення загального добробуту [4], зміцнення та розвитку національних моделей соціальної держави [5] і загалом трансформації регуляторних механізмів економіки в умовах глобалізації [6] привертає увагу дослідників та активно розробляється. Зростає усвідомлення ролі певних моделей інституційного порядку у забезпеченні економічного розвитку та вирішенні соціальних питань. У сучасній фаховій літературі представлені різні підходи щодо типологізації економічних моделей та їх характеристики [7] з позицій суспільних пріоритетів і економічних механізмів їх реалізації. Низка статей присвячена розкриттю ролі економічних та політичних інститутів, які безпосередньо впливають на динаміку суспільного добробуту та економічне зростання [8; 9]. На піку популярності перебувають історико-економічні праці західних вчених, спрямовані на виявлення інституційних детермінант процвітання та занепаду окремих держав і націй [10; 11]. Окремі публікації присвячені інституційним перетворенням у постсоціалістичних країнах та їхнім результатам [12; 13]. Разом з тим, проблематика взаємозв'язку економічного зростання та соціального добробуту в контексті відмінних інституційних моделей суспільного порядку залишається важливим напрямом подальших розвідок, особливо актуальним для трансформаційних суспільств.

Метою дослідження є визначення особливостей взаємозв'язку характеру інститутів, зокрема інституційних моделей суспільного порядку, з економічним розвитком та суспільним добробутом. Характеристика різних моделей суспільного порядку в контексті дивергенції економічного розвитку; поглиблення розуміння суспільного добробуту як міри задоволення потреб і результату державної політики; оцінка пізнавального та практичного потенціалу сучасних концепцій історико-інституційного пояснення диференціації світового господарства для оптимізації

регуляторних заходів економічної політики в Україні є взаємопов'язаними завданнями дослідження. Застосована методологія об'єднує інструментарій еволюційної економічної теорії, компаративного аналізу та інституційної історії. Теоретичною основою дослідження слугує ідея Д. Норта про типи інституційних моделей суспільного порядку.

Основні результати. Виявлення інституційних чинників добробуту націй – традиційна тема соціально-філософських та економічних досліджень. Вже у філософських працях XVII–XVIII ст. прогресивні мислителі наголошували на тому, що набір дієвих інститутів – це теж багатство (І. Посошков); дотримання етичних засад і правил розумного ведення господарства – запорука достатку (Ф. Прокопович); забезпечення суспільного блага, добробуту і щастя – це завдання державного управління (І. Гізель). А. Сміт у своєму знаменитому «Дослідженні про природу та причини багатства народів» (1776) також вказував на важливість упорядкування господарського життя та його регулювання визначеними правилами та нормами для досягнення суспільного добробуту.

У результаті розвитку економічної теорії в науковому співтоваристві досягнуто консенсусу щодо цілісного трактування умов досягнення добробуту і його сутності. Вважаємо прийнятним таке визначення: «Суспільний добробут – це соціально-економічна категорія, яка поєднує економічну, соціальну, екологічну, культурну та інституційну складові умов життєдіяльності суспільства і дає змогу з'ясувати бажану траєкторію суспільного розвитку» [8, с. 4]. Разом з тим, оптимістично-ідеалістичне уявлення про те, що досягнення максимального добробуту для найбільшої кількості людей є природною метою функціонування економічної системи, розходиться з суворою реальністю. Сповільнення, диференціація, нерівність і нерівномірність сьогодні є головними характеристиками економічного розвитку [14]. Поряд з тим все частіше звучать і більш радикальні оцінки, як-от: «глобальний занепад» (Н. Фергюсон) [15], «занепад держав», «соціальний застій» (М. Олсон) [16], «політичний занепад» (Ф. Фукуяма) [17] тощо.

У сучасному науковому дискурсі наголос дедалі більше робиться не стільки на макроекономічних, як на інституційних вимірах суспільного добробуту (*welfare*), а також на досягненні загального благополуччя (*well-being*). Детермінантами такої постановки питання є новітні тенденції та загрози, зокрема: криза тра-

диційних інститутів; зростання глобальної невизначеності та нерівномірності розвитку економік; посилення соціальної нерівності та релігійно-етнічної конфронтації, загострення екологічних проблем, які формують нові ризики для життя в достатку, безпеці й спокої. Потребують концептуального переосмислення та компаративного аналізу детермінанти добробуту, які формують умови його досягнення в різних моделях економіки.

Інституційний розвиток національних господарських систем, детермінований комплексом історико-культурних, соціально-політичних, релігійних та інших чинників, обумовив формування різної конфігурації поєднання ринку і держави в сукупності регуляторів економічних відносин, а також відмінні концептуальні підходи щодо їх обґрунтування. Відображенням в економічній теорії процесів суперечливої взаємодії ринку і держави як основи досягнення соціоекономічних цілей стало становлення та утвердження неоліберальної та неоконсервативної економічних доктрин, що втілилися у формуванні впродовж ХХ ст. різних національних моделей економічного розвитку – 1) ліберальної або англосаксонської (США, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія), в якій перевага надається ринку, а держава гарантує мінімальний соціальний захист; 2) консервативної, корпоративної або континентальної (Німеччина, Австрія, Нідерланди), що заснована на принципах субсидіарності та солідаризму; 3) соціал-демократичної або скандинавської (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія), в основі якої – універсальна система соціального захисту та забезпечення загального добробуту. Критеріями розмежування відмінних моделей організації та функціонування економіки слугують співвідношення держави і ринку в забезпеченні свободи економічної діяльності, перерозподілі доходів та соціальному захисті, пріоритет економічних чи соціальних цілей. Ключовою відмінністю є розподіл ролей між ринковою конкуренцією, державними інститутами, корпораціями та організаціями громадянського суспільства щодо сприяння економічному зростанню та національному добробуту.

Разом з тим, еволюційний характер інституційного порядку визначає його мінливість, а відтак умовність розмежування моделей, про які йшлося вище. Позиції країн у сучасному світі визначаються не ортодоксальністю в дотриманні визначених принципів і пріоритетів, а спроможністю до адаптації та саморозвитку відповідно до зміни зовнішніх та внутрішніх умов. «Корисні мута-

ції» (за висловом Ніла Фергюсона) інститутів відкривають нові можливості економічного розвитку та соціального прогресу для відсталих економік, так само як деградація та переродження традиційних ринкових інститутів призводять до занепаду визначених лідерів західної фінансової цивілізації. У праці «Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки» Н. Фергюсон зазначає, що існує подібність фінансового світу до еволюційної системи в природі: «Певні риси корпоративної культури відіграють ту ж саму роль, що й гени в біології, дозволяючи інформації зберігатися в пам'яті «організації» й передаватися від особи до особи або від компанії до компанії, коли створюється нова фірма; потенційна можливість спонтанно «мутувати», яку в економічному світі зазвичай пов'язують з інновацією – передусім, але не завжди, технологічною; конкуренція між особинами одного виду за ресурси, наслідки якої вимірюються тривалістю життя й поширеністю виду, що визначатиме, які саме бізнес-практики виживуть; механізм природного добору, який відбувається через ринковий розподіл капіталу та людських ресурсів, а також можливість смерті у разі неуспішності, себто «диференційне виживання»; утворення великої кількості нових видів, підтримка біорізноманітності завдяки створенню абсолютно нових «видів» фінансових інститутів; масове вимирання, коли певні види зникають остаточно» [15, с. 61].

З позицій еволюціонізму є очевидним, що більш успішними і в соціальному, й у суто економічному вимірі є суспільства з високою адаптивною спроможністю, коли інституційні перетворення та загалом трансформація економічної моделі сприяють зростанню добробуту. Тобто зміна норм і механізмів соціальної координації мають забезпечувати підвищення безпеки та якості життя – краща екологія, чиста вода, доступність охорони здоров'я, більш вільний доступ до ресурсів і економічних можливостей, вищий ступінь свободи саморозвитку й самореалізації і т. д. Окрім того, інституційний розвиток супроводжується зменшенням трансакційних витрат, оскільки більш якісні інститути оптимізують взаємодію учасників економічних відносин.

Структура економічних систем як складних динамічних соціальних комплексів визначається співвідношенням та роллю держави і ринку в забезпеченні стійкості, самовідтворення, суспільної ефективності та міжнародної конкурентоспроможності. При цьому економічний порядок та координація господарської взає-

модії забезпечуються державою як мета інститутом ієрархічної природи, що відповідає за цілісність, стійкість і впорядкованість, та ринком як мета інститутом, що має мережеву природу і забезпечує свободу діяльності, поліморфність та динамізм. Суспільні трансформації зазвичай означають зміну ролей основних метарегуляторів (держави і ринку), перерозподіл їхніх функцій та зон відповідальності, перебудову зв'язків між елементами інституційної структури та механізмами мотивації та координації діяльності економічних суб'єктів. Зростання неупорядкованості структури, руйнування зв'язків між її елементами та згасання економічної динаміки свідчать про деградацію системи. У цьому й полягає відмінність між інституційною трансформацією та розпадом.

У консолідованих суспільствах зі зрілими демократичними інститутами їхня адаптивність зазвичай виявляється в циклічності ефектів позитивного зворотного зв'язку. Зміни формальних норм не лише закріплюють вже встановлені неформальні моделі поведінки, а й закладають траєкторію подальших змін у цьому напрямку та посиленої відповіді соціуму. Тобто встановлений законодавством і регуляторними нормами порядок доповнюється «зустрічними зобов'язаннями» та додатковою соціальною відповідальністю, які добровільно беруть на себе громади та окремі індивіди. Наступний виток інституціоналізації усталених неформальних норм піднімає рівень соціалізації ще вище. Така модель інституційної взаємодії держави і соціуму дає синергетичний ефект щодо зростання якості життя і суспільного благополуччя.

Натомість у посттоталітарних суспільствах, з укоріненими практиками правового нігілізму та пасивної опозиції до держави спостерігається низхідний зворотний зв'язок (18, с. 79). Формальні норми ігноруються, натомість діють неформальні. При цьому відтворюються антисоціальні моделі поведінки (корупція, злочинність, ухилення від сплати податків, т. зв. «схеми», спрямовані на привласнення та перерозподіл національного багатства). Вибірковість правозастосування, незахищеність прав власності, рейдерство та інші загрози посилюють інституційні ризики ведення бізнесу. Ризики передбачають їхнє страхування і трансформуються в превентивну компенсацію втрат через тінізацію економіки. Раціональні очікування, пов'язані з інфляцією, електоральною циклічністю економічної політики та ін., формують мотивацію до побудови бізнесу, орієнтованого на рентоотримання (використання інституційних ресурсів держави), або тінізацію

(унікнення інституційних, насамперед фіскальних механізмів держави), або поєднання обох. Тобто економічна раціональність суперечить законслухняності та соціальній відповідальності. В Україні ліберальні перетворення в умовах інституційної слабкості держави і патерналістсько-утриманської моделі поведінки громадян (внаслідок збереження цінностей комунітаризму) призвели до формування державно-корпоративної моделі економічної влади.

У цьому контексті варто згадати відоме положення інституційної теорії про те, що неформальні норми більш інертні і не завжди орієнтовані на максимізацію добробуту. Відтак, спроможність створення ефективної системи правозастосування, виконання конвенцій і норм узгодження суперечливих інтересів визначає можливості економіки щодо забезпечення суспільного добробуту. Беручи до уваги роль механізмів відтворення суспільного порядку, погоджуємося з думкою В. Гейця, що для успішної посттоталітарної трансформації економіки «космополітичний універсалізм має бути змінений на поступове еволюційного характеру забезпечення господарського розвитку на основі інституційних реформ» [14, с. 391]. Адже створення інституційної впорядкованості становить одну з найважливіших функцій держави і, разом з тим, зміст реформ, спрямованих на максимізацію суспільного добробуту через подолання опортунізму груп інтересів та девіантних дій індивідів, навіть і особливо, якщо вони закріплені неформальними інститутами.

Як писав Д. Норт, «нездатність суспільств розвинути ефективний, дешевий спосіб змусити виконувати умови контрактів – найважливіша причина як історичного застою, так і сучасної недорозвинутості...» [19, р. 54]. Примус до виконання норм, ефективні механізми правозастосування поряд із базовими інститутами ринкової економіки (приватна власність, свобода підприємництва, конкуренція) є необхідними умовами господарського розвитку та національного добробуту. Роль державної влади, як і роль ринку в забезпеченні економічного розвитку не може бути всеохопною та універсальною. Вибір між рівністю і свободою як базовими цінностями виявляється у відмінностях ліберальної або англосаксонської; консервативної або континентальної та соціал-демократичної або скандинавської моделей економіки. Надання переваги рівності збільшує роль держави, натомість пріоритет свободи як вищої цінності – веде до формування гори-

зонтальних зв'язків (ринковий обмін, конкуренція, громадянське суспільство). Попри суттєві відмінності, розвинені країни з тривалими традиціями ринкової економіки, правової держави та демократії, мають низку спільних рис, що характеризують суспільний порядок:

- заможне і активне громадянське суспільство з великою кількістю організацій;
- великий і децентралізований державний апарат;
- поширеність безособових соціальних зв'язків, базованих на верховенстві закону, захищеності права власності, справедливості та рівності;
- контроль над урядовими функціями досягається внаслідок постійної конкуренції та підлягає чітким і зрозумілим правилам;
- рівність, розподіл вигід та всезагальне залучення становлять спільну систему уявлень громадян;
- як наслідок – політичний та економічний розвиток.

Ці характеристики, визначають модель відкритого доступу [20, с. 137–149].

Поряд з тим, у світі багато країн, де інституційний порядок зовсім інший, а його основа – нерівність економічних суб'єктів у доступі до ресурсів і можливостей. Риси цієї моделі такі [20, с. 51–71]:

- панівна коаліція маніпулює економікою;
- у політичній системі бракує загальної згоди між керованими;
- кількість самоврядних організацій громадянського суспільства відносно невелика;
- вищий рівень централізації державного управління;
- домінування соціальних зв'язків, побудованих на персональній основі, зокрема привілеях та соціальних ієрархіях;
- непослідовне й вибіркоче застосування законів, незахищеність права власності, поширеність думки про те, що не всі індивіди народжені рівними;
- як наслідок – повільне зростання економіки, або зatoryжна стагнація, а також вразливість до викликів.

Таким чином, у сучасному світі можна виокремити дві основні моделі суспільного порядку – «відкритого» та «обмеженого доступу». Основними поняттями цієї концептуальної схеми є насьильство, організації, інститути та уявлення [20, с. 21]. Поділ за моделями інституційного порядку оприявнює кардинальну від-

мінність успішних країн від тих, хто залишається аутсайдерами соціоекономічного розвитку.

У низці сучасних досліджень наведено вагомі аргументи на користь пояснення розриву в розвитку країн якістю інститутів та відмінностями інституційного порядку, зокрема, характером включення суб'єктів у господарську взаємодію та їхніми можливостями щодо залучення й використання факторів виробництва. Так, Ернандо де Сото в книзі «Загадка капіталу: чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше» (2000) стверджує, що інституційні бар'єри можуть зашкодити перетворенню ресурсів на активи, продукуванню капіталу як основи економічного розвитку країни та добробуту її мешканців. Його узагальнення зроблені на матеріалах історико-економічних та соціально-правових досліджень, що проводилися в країнах Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Близького Сходу. Історико-економічне пояснення причин бідності цілих народів на основі дослідження ефективності та деформації економічних інститутів запропонували у своїй книзі «Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності» (2012) Дарон Аджемоґлу та Джеймс Робінсон. Автори на широкому історичному матеріалі довели, що умовою досягнення добробуту й процвітання націй є не природно-географічні чинники, культурні традиції чи обізнаність політичних лідерів з сучасними успішними стратегіями, а економічні інститути – правила, що визначають суспільну ефективність економіки, стимули та мотивації людей. Томаш Седлачек у своєму бестселері «Економіка добра і зла» (2009) здійснив «реконструкцію історії економіки» від Гільгамеша до фінансової кризи 2008 р. і прослідкував залежність між діяльністю уряду та соціальними та економічними результатами у контексті рівня створених можливостей для реалізації свободи та ініціативи. До проблеми співвідношення державного регулювання та вільного підприємництва для успішності економічних перетворень звернувся Джо Стадвел у дослідженні «Чому Азії вдалося. Успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу» (2017) [21, с. 10–11].

Ці дослідження засвідчують, що в економіці обмеженого доступу відсутні можливості для тривалого й стійкого зростання на основі економічної ініціативи, самостійності та відповідальності, а екстрактивні інститути гальмують інновації, а також блокують зв'язок між економічним розвитком і соціальним добробутом. Перехід від моделі обмеженого доступу до відкритого доступу пе-

редбачає цілу низку змін, у результаті яких політична система розширює участь громадян у політичному житті і гарантує їм безособові політичні права, створює прозоріші інститути, відповідальні за ухвалення рішень, і забезпечує законодавчу базу для широкого спектра організаційних форм від політичних партій до економічних організацій. В економічній сфері цей перехід полягає, у гарантуванні вільного входу та конкуренції на багатьох ринках, вільному переміщенні товарів та індивідів у часі та просторі, свободі створювати організації для здобуття економічної вигоди, захисті права власності та забороні застосовувати насильство для придбання ресурсів або товарів чи для примусу інших [20, с. 22].

На думку Т. Гайдай, саме «інституційна дефектність існуючого в Україні квазіринкового економічного середовища є основним бар'єром для реалізації та розвитку інноваційного характеру підприємницької діяльності» [22, с. 37]. Серед ознак цієї «інституційної дефектності квазі-ринку» – неконкурентний характер, слабкість рушіїв та стимулів для інновацій, правова асиметрія та економічне домінування правлячої коаліції. Інституційний порядок, що встановився в результаті роздержавлення економіки та посткомуністичної трансформації суспільства, може бути ідентифікований як різновид моделі «економіки обмеженого доступу». У такій економіці неформальні регулятори спрямовують економічну активність у русло тіньової економіки та діяльність, орієнтовану на отримання ренти. Найпривабливішими сферами стає державне управління як бізнес – тобто діяльність, що відкриває доступ до ресурсів та фінансових потоків, дає можливості їх перерозподілу та привласнення. Цей феномен, відомий як інститут влади-власності, має глибоке коріння в історії вітчизняного господарства, культивувався впродовж століть і слугує блокатором підприємницької ініціативи та ринкової конкуренції. Проте, без ініціативи і конкуренції розвиток виробництва, технічний прогрес і зростання добробуту в ринковій економіці неможливі.

Труднощі, з якими зіштовхнулися транзитивні суспільства у процесі посткомуністичних перетворень, пов'язані з тим, що відкритий доступ до ресурсів, як і інші переваги ефективних економік, не з'являються автоматично і не є обов'язковим наслідком ринкових реформ. Розпад державно-монополістичної економічної системи і крах політичного тоталітаризму не призводять до неминучого встановлення політичної та економічної демократії.

Навіть навпаки, як свідчить досвід посткомуністичних країн, загроза встановлення економічної моделі обмеженого доступу в суспільствах із короткою ринковою історією значно більша, ніж можливість переродження ринкових інститутів внаслідок трансформації моделі вільного доступу під дією глобальної корпоративізації.

У країнах з економікою обмеженого доступу, до яких належить Україна, запозичення новітніх технологій та організаційно-управлінські інновації можуть працювати на підтримання та відтворення системи з обмеженим доступом [24]. Панівні еліти не зацікавлені у трансформації моделі інституційного порядку, натомість її збереження гарантує від перерозподілу економічної і політичної влади. Тому без інституційних змін, спрямованих на руйнування бар'єрів доступу, формування конкурентного середовища, забезпечення верховенства права і правової рівності економічних суб'єктів справжня трансформація економічної системи неможлива.

Після глобального краху соціалістичної командної економіки спостерігається значна диференціація соціального та економічного розвитку країн, які до неї належали. Як зауважив С. Слухай, «ринкові реформи звільняють «невидиму руку» Сміта, яка за підтримки всеохоплюючих політичних та економічних інститутів дає можливість національній економіці процвітати і таким чином досягати більшого добробуту нації» [13, с. 168]. Формування ефективно економіки та забезпечення соціального благополуччя в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи визначається комплексом різних факторів, серед яких ступінь економічної свободи, інтенсивність економічних реформ, стимулювання людського капіталу та рівень національного виробництва відіграють значну роль. Але важливість і комбінація цих факторів у створенні позитивної динаміки соціального добробуту в країнах з перехідною економікою може змінюватись і бути різною для деяких конкретних країн.

Останнім часом слабкі місця виявилися й у системі відкритого доступу, зокрема, набирають сили негативні тенденції, обумовлені новими явищами в світовій економіці. Унаслідок глобальних структурних змін, що відбулися впродовж останнього тридцятиліття, зазнали трансформації усталені моделі економічного порядку. Зокрема, поширення мережевих зв'язків та формування «нової економіки», що складається із фірм і галузей, найбільш

тісно пов'язаних з революцією в цифрових технологіях та розвитком Інтернету (1990–2000 рр.), обумовили зміни як у методах ведення бізнесу, так і в економічній політиці держави. Зростання маси фіктивного капіталу та фінансова глобалізація, як характерні риси наступного етапу структурних змін світового господарства (2001–2008 рр.), призвели до формування нової нормальності, в якій традиційні фінансові інститути набувають перетворених форм, а нестабільність і нерівномірність стають не лише супутниками економічного розвитку, а й чинниками інституційної дивергенції та, навіть, деградації. Зокрема, як зазначає Н. Фергюсон, величезні міжпоколінні переведення боргів, які передбачені нинішньою фіскальною політикою, руйнують суспільний добробут і партнерство поколінь [15, с. 44–45].

На теперішньому етапі глобальних структурних змін, що охоплює останнє десятиліття, «відбулось поглиблення взаємодії економічних суб'єктів у вигляді «економіки спільної участі» (sharing economy) та віртуальної корпорації; особливого значення набула здатність до творчого новаторства та винахідництва; поглибилося усвідомлення необхідності ощадливого ставлення до природних ресурсів» [23, с. 45]. За таких умов економічна динаміка та критерії суспільного добробуту дедалі більше оцінюються з парадигмальних позицій сталого розвитку. Для досягнення суспільно прийнятого рівня екологічної безпеки, соціальної захищеності, матеріального добробуту ключового значення набувають такі складові суспільної організації як верховенство права, економічна демократія, громадянське суспільство.

Екстрактивна система може забезпечити економічне зростання, але не суспільний добробут і особисте благополуччя. Тому стратегічним пріоритетом державної політики має стати забезпечення соціоекономічної інклюзивності як основи сталого ендогенного розвитку. Парадигма сталого розвитку як теоретична конструкція та модель господарювання передбачає єдність соціальних, економічних та екологічних цілей та результатів діяльності. Сучасне, поглиблене розуміння сталого розвитку пов'язане з усвідомленням ролі інклюзії як універсальної форми включення індивіда, громади, регіону, господарської одиниці, країни в загальну систему соціально-економічної взаємодії, діяльності та відповідальності за її результати, доступу до ресурсів і благ. Як зазначає О. Попова, «акцент економічної інклюзії – на продуктивній зайнятості для всіх груп населення, їхньому задіян-

ні в економічній діяльності та створенні доданої вартості. А вже таким чином забезпечується участь у розподілі доходів» [25, с. 129]. Егалітарні засади моделі вільного доступу до ресурсів і можливостей знаходять свій прояв у розвитку економічної інклюзії. Багатомірність цього феномену дедалі більше привертає увагу як теоретиків, так і практиків. Зокрема, актуальними напрямками оптимізації інституційної структури економіки є розвиток фінансової, територіально-просторової, соціально-трудової та міжпоколінневої інклюзії тощо.

Інклюзивний економічний розвиток формує середовище солідарності, рівності можливостей та відповідальності перед теперішніми та майбутніми поколіннями за наслідки власної діяльності чи бездіяльності. Разом з тим, така модель соціальних відносин і економічного розвитку передбачає наявність і дієвість інститутів, які не входять у «базову комплектацію» ринкової системи. Зокрема, йдеться про кооперацію, соціальне підприємництво, громадські організації, що не орієнтовані на комерційний успіх [26, с. 7–12] тощо. Для країн, які перебувають у стані суспільно-економічної та політико-правової трансформації, з'являється можливість ревіталізації традицій неприбуткової діяльності. Натомість у країнах з тривалою ринковою історією, де, як зазначив Дж. Сорос, «ринкові цінності проникли у сферу, до якої не належали, і найперше знівельювали фахові цінності; вільні професії, як-от медицина, право та журналістика, перетворилися на бізнес» [27, с. 85], проблема економічної інклюзивності безпосередньо пов'язана з соціалізацією економіки та забезпеченням, поряд із ринковою ефективністю, соціальної справедливості. Тож такі складові добробуту як правова захищеність, доступність правдивої інформації чи охорона здоров'я також опинилися під загрозою ринкових сил конкуренції, ціноутворення та прибутку.

Негативний вплив інститутів, які покликані гарантувати безпеку і зростання, на економічний розвиток і добробут наочно проявився в умовах глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Доктрина монетарної політики та надскладне регулювання фінансового ринку, спрямовані на убезпечення інститутів «завеликих, щоб дозволити їм упасти», призвели до катастрофічних наслідків. Н. Фергюсон, песимістично оцінюючи перспективи взаємодії уряду, ринку і закону в сучасних розвинених економіках Заходу, зауважив, що «надміру складні регулювання – це саме та хвороба, яка вдає із себе лікування» [15, с. 57]. Фактично йдеть-

ся про загрози, обумовлені системою державного регулювання ринкових процесів. Адже будь-яке втручання не може виключати дії т. зв. універсального закону непередбачуваних наслідків.

Окрім того, як стверджує Н. Фергюсон, найстрашнішим ворогом верховенства права є погані закони. Західний світ, на думку титулованого британського історика, зазнав виродження внаслідок верховенства юристів [15, с. 73]. Надскладні системи завжди виявляються крихкими і вразливими. Екстраполюючи цей засновок, варто зауважити, що саме тому ієрархізована, жорстко субординована система, неспроможна до еволюції та саморегулювання (як-от радянська економіка), взагалі виявляється приреченою. З іншого боку, найефективніша система державного управління та найкращі механізми забезпечення економічного зростання не є гарантією загального благоденства. Подвійність трактування суспільного добробуту – як міри задоволення потреб і як результату державної політики – актуалізує питання про спроможність держави до забезпечення добробуту в сучасному розумінні. Адже стає дедалі очевиднішим, що успіхи щодо подолання бідності й хвороб залежать не лише від економічного зростання, а й від того, наскільки саме бідні люди зможуть отримувати вигоди від цього зростання.

Попри невичерпність дискусії про місце і роль держави в економічному житті, на сьогодні її позиції як суб'єкта економічного розвитку і соціального захисту залишаються міцними. Це однаковою мірою стосується і країн зі зрілими ринково-демократичними інститутами, і посткомуністичних трансформаційних суспільств. Якщо абстрагуватися від економічних аргументів та аксіологічних установок різних наукових шкіл та напрямів економічної теорії щодо співвідношення держави і ринку як метайнститутів, то спільним знаменником буде визнання актуальної потреби в новій якості державної активності. Мережевізація соціальних зв'язків, цифровізація та віртуалізація економіки, загострення екологічних загроз теперішньому та майбутньому людства, посилення нерівномірності та взаємообумовленості в розвитку окремих країн і регіонів обумовлюють виклики, які потребують від держави нового змісту, цілей, інструментів, та механізмів координації та регулювання соціально-економічної взаємодії.

У сучасних умовах державна політика як діяльність, спрямована на максимізацію суспільного добробуту шляхом оптимізації економічної діяльності, опиняється під загрозою. На перший

план виходить орієнтація на завоювання симпатій виборчого електорату, популістська риторика та відповідна діяльність, що практично не має нічого спільного з макроекономічним регулюванням та стратегічним прогнозуванням. Як зауважила І. Радіонова, «формування публічної політики на основі аналізу мереж є підходом, особливість якого виявляється при порівнянні з так званим традиційним підходом. Популістична опозиція і втрата змістів під час формування економічної політики перетворились на одну з найбільших загроз для державності в сучасній Україні» [28, с. 108]. За такої інституційної моделі, коли для більшості громадян блокований доступ до ресурсів, правова система працює в режимі вибіркового правозастосування, а інформаційна асиметрія сягає крайніх значень, держава втрачає свої функції як суб'єкт, що забезпечує макроекономічне зростання і суспільний добробут.

Традиційний макроекономічний підхід орієнтований на досягнення визначених економічних результатів шляхом цілеспрямованої взаємодії суб'єктів. Натомість аналіз політики на основі мереж акцентує увагу на організації зв'язків, урегулюванні суперечностей та поєднанні інтересів стейкхолдерів. При цьому економічні результати є побічними, похідними від організаційних структур та характеру взаємодії між ними. У працях сучасних дослідників державного управління мережевими структурами наголошується на політичних аспектах прийняття рішень та переході на межі ХХ–ХХІ ст. від концепції урядування (Government) до концепції управління (Governance). Критерії економічного розвитку та суспільного добробуту у вимірі обсягу виробництва, зайнятості, рівня інфляції, що характеризують макроекономічну стійкість і динаміку, заміщуються якістю співпраці (колаборації) агентів політики та ефективної організації зв'язків; ідеями вищої цінності несуперечливої взаємодії між агентами політики та сформованими спільнотами. Окремим аспектом цієї проблеми є розроблення прикладного інструментарію оцінювання результатів політики. Макроекономічний підхід передбачає аналіз динаміки показників продуктивності та загального добробуту громадян, оцінювання за темпами зростання та внеском окремих факторів у кінцеві показники зростання, за індикаторами макрофінансової стабільності тощо. Натомість, мережевий підхід – це, насамперед, моніторинг дотримання процедур, визначених алгоритмів і правил. Тут ідеться не про економічні чи соціальні результати як

такі, а про норми співпраці, поєднання інтересів агентів під час реалізації цілей політики, підтвердження внеску у вирішення глобальних проблем людства: енергетичної, збереження довкілля, інклюзії, подолання бідності.

В Україні процес інституціоналізації аналізу державної політики, оцінки ефективності регуляторних дій уряду, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між застосованими інструментами впливу, прийнятими нормативними актами та змінами економічної поведінки, перебуває на початковій стадії. Досягнутий рівень, як слушно зауважив О. Кілієвич, «відбиває ступінь зрілості системи належного врядування й інститутів громадянського суспільства і визначається розумінням потреб у серйозному аналізі процесів вироблення державної політики, в кінцевому підсумку, для цілей підвищення суспільного добробуту» [29, с. 10]. Якщо аналіз політики – це комплекс аналітичних процедур із вироблення рекомендацій (порад) про найкращий із-поміж можливих курсів дії / бездіяльності влади, що орієнтований на клієнта і базується на суспільних цінностях, то макроекономічний підхід ставить на перше місце цінності економічної стабільності та зростання, а мережевий – цінності відкритого суспільства, політичної та економічної інклюзивності. Разом з тим, абсолютизація будь-якого з цих підходів відкриває простір для насадження екстрактивної моделі під виглядом державного патерналізму, – у першому випадку, – чи розвитку економічної демократії – у другому. Йдеться насамперед про те, що обмеження свободи як спосіб упорядкування економічної взаємодії, вступає в суперечність із цілями соціального розвитку. Вирішення цієї дилеми, на нашу думку, полягає в інституційному будівництві, спрямованому на заміщення ієрархічно-екстрактивних механізмів мережево-інклюзивними. Для України це означає необхідність:

- зміцнення соціального капіталу та інститутів громадянського суспільства, формування інститутів контролю над державою та її апаратом;
- розвитку місцевого самоврядування та всіх форм економічної самоорганізації на засадах солідаризму;
- реалізації можливостей, що відкриваються завдяки цифровізації держави, економіки, соціальних зв'язків та збільшенню мобільності ресурсів та активів;
- впровадження соціальних інновацій та розвитку шерінгової економіки.

Висновки. Таким чином, попри багатоманітність конкретно-історичних та національних моделей взаємодії політико-правових та соціально-економічних засобів досягнення суспільного добробуту, існує взаємозв'язок та певна залежність між характером інститутів, економічною динамікою та рівнем і якістю життя людей. Успішність та неуспішність економічних систем у вимірі досягнення суспільного добробуту, якості й безпеки життя може бути пояснена на основі типологізації моделей Норта.

Економіка обмеженого доступу як система залежності, підпорядкування, централізму та вибірковості, що орієнтована на збереження та відтворення привілеїв, авторитарності, визиск та перерозподіл є дієвою та ефективною в частині мобілізаційних механізмів форсованого зростання. Разом з тим, у довгостроковому періоді така модель інституційного порядку не сприяє досягненню конкурентоспроможності виробництва, сталого розвитку та суспільного добробуту, а також унеможлиблює реалізацію людського потенціалу економіки та досягнення національного благополуччя. Економічна модель відкритого доступу, що орієнтована на забезпечення інституційних умов реалізації прав людини, зокрема, економічної свободи, правового захисту, демократії, сприяє вищим економічним результатам та позитивним соціальним ефектам.

Інституційні перетворення, тобто зміни норм і механізмів соціальної координації, спрямовані на зростання суспільного добробуту, мають забезпечувати трансформацію економічної моделі у напрямі збільшення доступності ресурсів і можливостей, заміщення екстрактивних відносин і вертикальних зв'язків партнерськими відносинами і горизонтальними зв'язками. Разом з тим, регуляторні заходи державної політики, спрямовані на максимізацію суспільного добробуту, не завжди ведуть до адекватних результатів. Тому аналіз та оцінка економічної політики є важливим завданням для забезпечення успішних інституційних перетворень. Свобода і законність, стійкість і адаптивність, синергія громадянської активності, підприємницьких ресурсів та державного регулювання формують діалектичну єдність, в якій співвідношення та компліментарність складових визначають суспільну ефективність моделі соціально-економічного порядку.

1. Пилипенко Г.М. Інституціональні чинники співвідношення державної і ринкової координації економічної діяльності: монографія. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 293 с.
2. Зайцев Ю.К., Москаленко О.М. Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства: монографія: у 2 кн. Кн. 2: Сучасна політична економія як методологічна парадигма економічної політики розвитку в глобалізованому суспільстві / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». 2020. 251, [5] с.
3. Шевченко О.О. Еволюція господарської системи: методологія аналізу у світовій економічній думці (кінець XIX – початок XXI ст.): монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 304 с.
4. Економічний та управлінський потенціал соціалізації економіки: монографія / за заг. ред. З.І. Галушки. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2020. 408 с.
5. Мостепанюк А.В. Трансформація європейської соціальної політики в умовах глобалізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1 (67). С. 7-10. doi: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-67-1>.
6. Борзенко О.О. Механізми управління і регулювання національної економіки в сучасних реаліях. *Економіка України*. 2021. № 7. С. 75-83. doi: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.07.075>.
7. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2009. 408 с.
8. Слухай С.В., Борщенко Т.І. Чинники суспільного добробуту: інституційний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 25(1). С. 4-8. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)_3).
9. Пустовойт О.В. Джерела економічного зростання України. The 5-th International scientific and practical conference «World science: problems, prospects and innovations» (January 27-29, 2021). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. P. 971-981.
10. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності / пер. з англ. О. Дем'янчука. 2-ге вид., випр. Київ: Наш формат, 2017. 440 с.
11. Райнерт Е. Як багаті країни збагатили... і чому бідні країни лишаються бідними. Київ: Темпора, 2015. 587 с.
12. Pochenchuk G. Institutional transformation in countries of CEE: Experience For Ukraine. *The USV Annals of Economics and Public*

- Administration*, 2015. Vol. 15, № 2(22). URL: <http://www.annals.seap.usv.ro/index.php/annals/article/viewArticle/837>.
13. Slukhai S., Borshchenko T. Social welfare dynamics in post-socialist countries: unveiling the secrets of success. *Institute of public finance*. 2019. № 2. P. 167-194. doi: <https://doi.org/10.3326/pse.43.2.3>.
 14. Геєць В.М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ: Академперіодика, 2020. 456 с. doi: <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.403.456>.
 15. Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. Катерина Діса. Київ: Наш формат, 2020. 144 с.
 16. Олсон М. Піднесення та занепад держав: економічне зростання, стагфляція та соціальний застій / пер. з англ. В. Нетецької. Київ: Каравела, 2002. 304 с.
 17. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Т. Сахно. Київ: Наш формат. 2019. 608 с.
 18. Небрат В.В. Інституційний вимір соціально-економічного добробуту. Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління: Матеріали II Міжнародного форуму / за заг. ред. проф. А.І. Ігнатюк. Київ, 2021. Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.». Електронне видання. URL: https://www.efbm.org/wp-content/uploads/2021/09/Матеріали_ET.pdf.
 19. North Douglass C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
 20. Норт Д., Волліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії / пер. Т. Цимбал. Київ: Наш Формат, 2017. 352 с. URL: <https://theukrainians.org/chytanka/nasylstvo-ta-suspilni-poriadky-osnovni-chynnyky-iaki-vplynuly-na-khid-istorii>.
 21. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз: монографія / В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.; за ред. д.е.н. В.В. Небрат; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019. 532 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf>.
 22. Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу: матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.) / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2016. 84 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf>. ISBN 978-966-02-8095-3.

23. Сливка Т. Вплив глобальних структурних змін на конкурентоспроможність економіки України. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2020. С. 44-46. doi: <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v1.17>.
24. Норт Д., Уоліс Д., Верб С., Вейнгаст Б. Система обмеженого доступу в країнах, що розвиваються: новий підхід до проблем розвитку. Електронний ресурс / пер. Д. Боярчук. Київ: CASE Україна, 2015. URL: <http://www.case-ukraine.com.ua>.
25. Попова О.Л. Інклюзивний розвиток: нова концепція чи оновлення концепції сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2020. № 1. С. 128-141. doi: <https://doi.org/10.15407/eip2020.01.128>.
26. Проблеми розвитку третього сектора та соціально-орієнтованої економіки в Україні і світі: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (30 березня 2021 р.). Полтава, ПДАА, 2021. 143 с.
27. Сорос Дж. На захист відкритого суспільства / пер. з англ. І. Возняка. Харків: Віват, 2021. 224 с.
28. Радіонова І. Аналіз мереж публічної політики vs традиційний макроекономічний аналіз політики. Електронний ресурс / Управління публічною економікою: нові виклики та стратегія: зб. тез доп. учасників V Міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 груд. 2019 р. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана» та ін.; редкол.: О.В. Востряков (голова) та ін. Київ: КНЕУ, 2019. С. 102-107. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32501/ure_19_21.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
29. Кілієвич О.І. Інституціоналізація аналізу політики в Україні. *Суспільна політика та стратегічний менеджмент*. 2008. № 1. С. 4-15. URL: http://ipas.org.ua/old/doc/journal/2008/01/jpspm_2008_01_p004.pdf.

References

1. Pylypenko, H.M. (2012). *Institutional factors of the ratio of state and market coordination of economic activity*. Dnipro: National Mining University [in Ukrainian].
2. Zaitsev, Y.K., Moskalenko, O.M. (2020). *Contemporary political economy as a theoretical basis of economic development of the society: monograph: in 2 books. Book 2: Contemporary political economy as a methodological paradigm of the economic policy of development in the globalised society / Ministry of Education and Science of Ukraine, SHEI Kyiv. nat. econ. Univ. Vadim Hetman* [in Ukrainian].

3. Shevchenko, O.O. (2017). Evolution of the economic system: methodology of analysis in world economic thought (late XIX - early XXI century). Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
4. Economic and managerial potential of socialization of economy. (2020) / Z.I. Halushky (ed.). Chernivtsi: Chernivtsi. nat. un-t. them. Yu. Fedkovich [in Ukrainian].
5. Mostepanyuk, A.V. (2020). Transformation of European social policy in the context of globalization. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya - Scientific view: economics and management*, 1(67), 7-10. doi: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-67-1> [in Ukrainian].
6. Borzenko, O.O. (2021). Mechanisms of management and regulation of the national economy in modern realities. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 7, 75-83. doi: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.07.075> [in Ukrainian].
7. Halushka, Z.I. (2009). Socialization of transformational economy: features, problems, priorities: monograph. Chernivtsi: Chernivtsi. nat. un-t. them. Yu. Fedkovich [in Ukrainian].
8. Slukhay, S.V., Borshchenko, T.I. (2017). Social welfare factors: institutional aspect. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment - Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, 25(1), 4-8. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)_3) [in Ukrainian].
9. Pustovoi, O.V. (2021). Sources of economic growth in Ukraine. The 5th International scientific and practical conference World science: problems, prospects and innovations (January 27-29, 2021). Perfect Publishing, Toronto, Canada, 971-981 [in Ukrainian].
10. Ajemoglu, D., Robinson, J. (2017). Why nations are declining: the origin of power, wealth and poverty / transl. from Eng. O. Demyanchuk. 2nd ed., corr. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
11. Reinert, E. (2015). How rich countries got rich ... and why poor countries stay poor. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
12. Pochenchuk, G. (2015). Institutional transformation in countries of CEE: Experience For Ukraine. *The USV Annals of Economics and Public Administration*, Vol. 15, 2(22). Retrieved from <http://www.annals.seap.usv.ro/index.php/annals/article/viewArticle/837>.
13. Slukhai, S., Borshchenko, T. (2019). Social welfare dynamics in post-socialist countries: unveiling the secrets of success. *Institute of public finance*. 2, 167-194. doi: <https://doi.org/10.3326/pse.43.2.3>.

14. Heyets, V.M. (2020). The phenomenon of instability - a challenge to economic development / Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv: Akadempriodika. doi: <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.403.456> [in Ukrainian].
15. Ferguson, N. (2020). Global decline. How do institutions and economies die / transl. from Eng. Catherine Disa. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
16. Olson, M. (2002). The rise and fall of states: economic growth, stagflation and social stagnation / transl. from Eng. V. Netetskaya. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
17. Fukuyama, F. (2019). Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy / transl. from Eng. T. Sakhno. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
18. Nebrat, V.V. (2021). Institutional dimension of socio-economic well-being. Economy. Finances. Business. Management: Proceedings of the II International Forum / for general. ed. prof. A.I. Ignatiuk. Kyiv. Research section Paradigmatic shifts in the economic theory of the XXI century. Retrieved from https://www.efbm.org/wp-content/uploads/2021/09/Матеріали_ET.pdf [in Ukrainian].
19. North, Douglass C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
20. Douglass C. North, John Joseph Wallis, Barry R. Weingast. (2017). Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History / transl. T. Cymbal. Kyiv: Nash Format. Retrieved from <https://theukrainians.org/chytanka/nasylstvo-tasuspilni-poriadky-osnovni-chynnyky-iaki-vplynuly-na-khid-istorii> [in Ukrainian].
21. Entrepreneurship in Ukraine: historical and institutional analysis. (2019) / V.V. Nebrat, N.A. Suprun and others; for order. d.e.n. V.V. Nebrat; Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf> [in Ukrainian].
22. Entrepreneurship as a driving force of social progress. (2016). Materials of the round table (Kyiv, December 1, 2016) / Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf>. ISBN 978-966-02-8095-3 [in Ukrainian].
23. Slyvka, T. (2020). The impact of global structural changes on the competitiveness of Ukraine's economy. *Zbirnyk naukovykh prats LÓHOS - Collection of Scientific Papers ΛΟΓΟΣ*, 44-46. doi: <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v1.17> [in Ukrainian].

24. North, D., Wallis, D., Verb, S., Weingast, B. (2015). Restricted access system in developing countries: a new approach to development problems / transl. Boyarchuk D. Kyiv: CASE Ukraine. Retrieved from <http://www.case-ukraine.com.ua> [in Ukrainian].
25. Popova, O.L. (2020). Inclusive development: a new concept or an update of the sustainable development concept? *Ekonomika i prohnozuvannya - Economy and forecasting*, 1, 128-141. doi: <https://doi.org/10.15407/eip2020.01.128> [in Ukrainian].
26. Problems of development of the third sector and socially-oriented economy in Ukraine and the world. (2021). Collection of materials of the International scientific and practical online conference on March 30, 2021. Poltava, PDAA [in Ukrainian].
27. Soros, G. (2021). In Defence of Open Society / transl. from Eng. I. Wozniak. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
28. Radionova, I. (2019). Analysis of public policy networks vs traditional macroeconomic policy analysis / Management of public economy: new challenges and strategy: coll. thesis add. participants V International. scientific-practical conf., 5-6 dec. 2019. Ministry of Education and Science of Ukraine, SHEI KNEU V. Hetman and others; editor: O.V. Vostryakov (chairman) and others. Kyiv: KNEU, 102-107. Retrieved from https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32501/upe_19_21.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
29. Kiliievych, O.I. (2008). Policy analysis institutionalization in Ukraine. *Suspilna polityka ta stratehichnyy menedzhment - Journal of Policy and Strategic Public Management*, 1, 4-15. Retrieved from http://ipas.org.ua/old/doc/journal/2008/01/jpspm_2008_01_p004.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30 вересня 2021 р.